

Energieke BottomUp in de lage landen

20-8-2012

De kranten staan vol met stadslandbouwers, zorgcoöperaties, broodfondsen en lokale energiecoöperaties. Overal slaan zelfredzame burgers de handen ineen en gaan ze aan de slag met de herinrichting van het publieke domein onder het motto 'Power to the People'. De zelforganiserende burgermacht is opvallend aanwezig in de energiesector, met de oprichting van lokale energiecoöperaties en de organisatie van collectieve inkoopacties tot gevolg. Beleidsmakers vragen zich af wat ze met deze ontwikkelingen aan moeten. Ook zijn er vragen over de effectiviteit. Zet het wel zoden aan de dijk? Gaan we de omslag naar duurzaam hiermee maken?

Tekst Anne Marieke Schwencke, zelfstandig energieonderzoeker

Er is verrassend weinig zicht op de aard van de nieuwe energie-initiatieven. Schattingen variëren tussen de honderd en driehonderd initiatieven. Het loont om daar eens kritisch naar te kijken. Een recent overzicht van Frank Boon, student duurzaamheid en milieu aan de Universiteit Utrecht, telt 149 lokale duurzame energiebedrijven. In dit overzicht staan ze allemaal door elkaar, maar er is wel verschil tussen een gevestigde windcoöperatie, een wijkinitiatief of een nieuw lokaal nutsbedrijf. Daarnaast is het belangrijk wie er aan het roer staat: burgers, ondernemers of de overheid.

Als we alleen kijken we naar de echte burgerinitiatieven, dus zonder ondernemers en overheid, dan zien we de volgende typen initiatieven:

1. Windcoöperaties
2. Nieuwe nuts of lokale duurzame energiebedrijven
3. Zonnecoöperaties, collectieve inkoopacties en zonneprojecten

Om deze initiatieven heen ontwikkelt zich een schil aan koepels, belangenbehartigers, dienstverleners en kennisplatforms. Helemaal zuiver is de indeling niet, omdat wind- en zonnecoöperaties feitelijk ook lokale energiebedrijven zijn. Ze hebben echter een eigen ontwikkelingsdynamiek, waardoor het zinnig is ze als aparte categorie te zien. Burgerparticipatie in commerciële projecten en plannen van gemeenten, zoals De-On in Flevoland, worden niet onder de burgerinitiatieven gerekend.

Niet nieuw

Burgerinitiatieven op het gebied van energie zijn niet nieuw. Eind jaren tachtig, begin jaren negentig gingen burgers in coöperatief verband windmolens bouwen en exploiteren met financiering door eigen leden. Van de 15 middelgrote windcoöperaties zijn de meeste opgericht in deze periode. Inmiddels is het een gevestigde sector die al jaren renderend draait.

Lokale duurzame energiebedrijven en- coöperaties, ook wel nieuwe nuts genoemd, zijn wel nieuw. Dit zijn lokale bedrijven die zich richten op één of meer van de volgende zaken: collectieve inkoop, lokaal opwekken en leveren van groene stroom of gas aan lokale gemeenschap,

financiering van en participatie in duurzame energieprojecten en energiebesparing.

TexelEnergie was in 2007 het eerste lokale duurzame energiebedrijf en vanaf die tijd gaan de ontwikkelingen snel. Van de Amelander Energie Coöperatie in 2009 tot het Olympische Energiebedrijf Amsterdam in juni 2012 en er komen bijna elke dag nieuwe bedrijfjes bij. Er zijn al 19 lokale energiebedrijven als coöperatieve vereniging of als stichting geregistreerd. Nog zeker 17 staan er in de startblokken.

De nieuwe nuts verschillen onderling aanzienlijk, allereerst in omvang. De twee grootste zijn TexelEnergie en Grunneger Power, met respectievelijk 3000 en 3500 leden. Grunneger Power is al jaren actief, maar is pas sinds april 2012 een lokaal energiebedrijf. Deze twee zijn groter dan de grootste windcoöperaties: De Windvogel, Deltawind en Zeewind met respectievelijk 2200, 1300 en 1400 leden. DeA uit Apeldoorn en de Noord-Hollandse Energiecoöperatie hebben elk ongeveer 500 leden. Lochem Energie, Onze Energie en Energie Dongen hebben er rond de 200. CALorie Energie en Energie Coöperatie Noordseveld volgen met rond de 50 leden. De rest is klein, met uitzondering van het Utrechtse EnergieU met 260 leden. Hoe klein ook, het aantal nieuwe nuts neemt onmiskenbaar toe. En dat is opmerkelijk.

Collectieve inkoop

In de praktijk beginnen nieuwe nuts vaak met collectieve inkoop en lokale levering van groene energie. Onder het motto 'samen staan we sterk', bedingen de coöperaties gunstige prijzen voor hun klanten en leden bij groene landelijke leveranciers zoals Greenchoice, Trianel of De Vrije Energie Producent (DVEP). Wie de nieuwe nuts als regionale front-offices van deze landelijke leveranciers ziet, wordt echter streng terecht gewezen. Veel van deze initiatieven zijn namelijk juist ontstaan uit ongenoegen met de marktmacht van de grote leveranciers. Het gaat ze juist om meer autonomie.

Veel energiecoöperaties hebben als doel om zelf energie opwekken, 100 procent duurzaam en 100 procent lokaal. Projecten rond zonne-energie zijn het eenvoudigst te realiseren en veel nieuwe nuts zetten hun kaarten dan ook eerst in op zon. Maar er zijn ook andere projecten. Zo heeft het lokale energiebedrijf ADEM Houten vergaande plannen voor de renovatie van een waterkrachtcentrale. Op andere plekken liggen plannen klaar voor biovergisting, warmtelevering of geothermie.

Daarnaast is er veel animo voor windprojecten. De coöperaties EnergieU uit Utrecht en Onze Energie uit Amsterdam Noord zetten stevig in op wind. Ze vinden dat wind momenteel de meest efficiënte manier is om lokaal duurzame energie op te wekken. En het is ook financieel aantrekkelijk. Dat rendementen van 5 tot 6 procent op ingelegd geld haalbaar zijn, bewijzen de oudere windcoöperaties immers al jaren. Windprojecten zijn echter ook bijzonder lastig te realiseren en geven vaak aanleiding voor burgerinitiatieven die juist gericht zijn tegen windmolens. Een geërgerde bewoner van de regio waar EnergieU opereert, beklaagt zich nu al over de niet geringe geluidsoverlast en psychedelische slagschaduw van het toekomstige windpark. Ook het Amsterdamse initiatief Onze Energie heeft met toenemende weerstand tegen hun windproject te maken.

Zonnekoorts

WijWillenZon, het initiatief van Urgenda en Betere Wereld koppelde bereidwillige kopers aan 50.000 vooraf ingekochte Chinese zonnepanelen. Het was een overdonderend succes met een indrukwekkende olieplekwerking. Het aantal collectieve inkoopacties is sindsdien niet meer te tellen. Burgers organiseren ze nu vaak zelf, in de eigen wijk. Of anderen doen het voor hen, zoals Vereniging Eigen Huis, Stichting Natuur & Milieu, windcoöperaties en commerciële aanbieders. Zonnecoöperaties zoals de Zonvogel richten zich specifiek op de realisatie van grootschalige zonprojecten.

Creatieve participatiemodellen en huur-, leen- en koopconstructies ontstaan voor zonne-energie. Zonneparken op daken van gemeentehuizen of langs snelwegen worden mogelijk gemaakt met

financiering van burgers. Bij 27 BoerzoektBuur-projecten financieren stedelingen een zonnecentrale op het dak van een boerderij in ruil voor producten. Het zorgt niet alleen voor duurzame energie, maar haalt ook de banden aan tussen stad en platteland. De nieuwe initiatieven verlopen niet zonder problemen. Fiscale en wettelijke beperkingen rond saldering en zelflevering beperken bijvoorbeeld de mogelijkheden. Een stevig lobbyoffensief rond zelflevering, dat al jaren gevoerd wordt door de windcoöperaties, wordt nog verder opgevoerd. Hierin spelen grote partijen, zoals Greenchoice en Alliander, een proactieve rol.

Burgerlijk enthousiasme

Waar komt het burgerlijk enthousiasme voor energie vandaan? Voor de meeste burgers gaat het in de eerste plaats om de transitie naar een duurzame en betaalbare energievoorziening en het klimaat. De overheid en de energiesector laten het afweten, dus nemen de nieuwe nuts het heft in handen. Energiecoöperatie EnergieU verwoordt dat op haar website zo: “Wij zijn het wachten op de overheid en de grote energiebedrijven om actie te ondernemen beu. De verduurzaming van de Nederlandse energievoorziening moet en kan sneller. Er zijn lokaal veel mogelijkheden om dit op te pakken.”

Daarnaast moet de energielevering ook voor burgers gewoon rendabel zijn. Jan Willem Zwang van ADEM Houten is daar duidelijk over: “Ik doe het niet alleen voor het milieu.” De extra inkomsten uit energielevering zijn zeker voor agrarische gebieden belangrijk, schrijft Coöperatieve Vereniging voor Zonne-energie HesselnEnergie uit Oosterhesselen op haar website. Toch is dat voor dit Drentse dorp niet doorslaggevend.

Samenwerken in de coöperatieve vereniging is ook gewoon leuk en gezellig en goed voor de saamhorigheid en de leefbaarheid van het dorp.

De verschillende energie-initiatieven in het land laten ook stevige maatschappijkritiek horen. De Castricumse energiecoöperatie CALorie verwoordt op haar website een breed gedragen sentiment:

“We willen zélf onze energie opwekken, onafhankelijk van kolencentrales in de Eemshaven en instabiele regio's als het Midden-Oosten of Rusland. Tientallen miljoenen euro's verdwijnen uit de dorpen van de gemeente Castricum via de grote energiemaatschappijen naar het buitenland. Als we een deel van dat geld in Castricum kunnen houden is dat goed voor de lokale economie.” AmsterdamEnergie roept in een Manifest op tot een kleinschaligere, menselijkere en veerkrachtigere toekomst. De inhoud van de kritiek van de energiecoöperaties wordt breed gedragen. Wat ze willen is: meer zelfvoorziening, autonomie, versterking van de lokale gemeenschap en economie en een meer menselijke maat. Er spreekt onverholen ongenoegen uit over de grote jongens, de gevestigde energiesector. Het zou wel eens de belangrijkste motor achter de opkomst van de nieuwe nuts kunnen zijn, met de verkoop van Nuon aan Vattenfall en Essent aan RWE in 2009 als de belangrijkste trigger.

Opschaling

De lokale duurzame energiebeweging komt in een nieuw stadium. Binnen de beweging wordt gepleit voor verzakelijking en opschaling. Er is een dienstverlenende sector aan het ontstaan voor lokale duurzame energie. Nieuwe instanties, zoals e-Decentraal, HIER Opgewekt, Qurrent en Stichting EnergieTransitie Nederland (SETnl) nemen het stokje over van de aanjagers van het eerste uur. Alleen door de krachten te bundelen, op te schalen en kennis uit te wisselen, kan klein groot worden, vinden

zij. “Lokaal zo klein mogelijk, op provinciale en nationale schaal zo groot als nodig”, stelt SETnl bijvoorbeeld. “Dit is nodig, want er zijn nog maar weinig koplopers geslaagd om een succesvol project te realiseren. Veel initiatieven lopen stuk op gebrek aan kennis, onzekerheid betreffende financiering en belemmeringen in wet- en regelgeving”, stelt e-Decentraal vast.

Opvallend is de rol van de Stichting DOEN in dit proces. Dit is een fonds van drie goededoelenloterijen: de Nationale Postcode Loterij, de VriendenLoterij en de BankGiro Loterij. Stichting DOEN heeft in februari 2011, samen met het Klimaatbureau en de Natuur- en Milieufederaties, 13,5 miljoen euro van de Nationale Postcode Loterij ontvangen voor de oprichting van Qurrent. Ook de windprojecten van Onze Energie, EnergieU en Zeekracht hebben steun van deze stichting ontvangen. Stichting DOEN drukt daarmee een belangrijke stempel op de verdere ontwikkeling van lokale duurzame energie.

Het proces van opschaling verloopt niet zonder de nodige spanningen. Bart Jan Krouwel, voorzitter van e-Decentraal vertelt in Energie+ 2011/6: “Binnen e-Decentraal is er een groot spanningsveld tussen de kleinschalige idealisten en de wat meer zakelijk ingestelde mensen die schaalvergroting willen. Dat zijn twee werelden die elkaar moeilijk verstaan. Het is van groot belang dat de initiatieven gezamenlijk optrekken. Je kunt 100 procent fantastisch zijn, maar als je klein bent bereik je vaak niet veel.” Deze spanning tussen klein en groot is belangrijk op dit moment. Moet klein wel groot worden, of kan veel klein samen toch iets groots opleveren?

Ambities

De meeste lokale duurzame energiebedrijven zijn klein. Zelfs TexelEnergie is met 4000 klanten een relatief kleine speler op de groene energiemarkt. De ambities voor het zelfstandig opwekken van energie zijn groot, maar het aantal succesvolle projecten is nog klein. Windenergie heeft de meeste potentie, maar juist hier zijn de vooruitzichten moeizaam door weerstand van burgers.

Zonne-energie laat wel forse vooruitgang zien. Het geïnstalleerde PV-vermogen stijgt flink, in 2011 met maar liefst 50 procent ten opzichte van 2010 volgens cijfers van het CBS. Volgens schattingen kan de zon rond 2030 in de volledige elektriciteitsbehoefte van Nederlandse huishoudens voorzien. Dat is ongeveer 20 procent van de totale stroomproductie. In dat geval zetten al die energieke burgers samen toch flink wat zoden aan de dijk. Zelfvoorziening van huishoudens komt ermee in zicht.

Van onderop

Er is sprake van een explosieve toename van lokale duurzame energiebedrijven of nieuwe nuts, een heropleving van de windcoöperaties, een ware zonnekoorts en kritische en inventieve burgers met een sterke wens om het heft in eigen hand te nemen. Ze vinden creatieve wegen om de zaak in beweging te krijgen, vaak buiten de gevestigde belangen om. De waarde hiervan zit in de opwaartse druk die het creëert. “Met al die lokale en regionale initiatieven bouwt de nieuwe polder zich op. Niet meer top-down zoals vroeger, maar van onderop.” Zo omschrijft journaliste Yvonne Zonderop de opwaartse druk in haar boek Polderen 3.0. Het dwingt de politiek, bestuurders en de gevestigde energiesector tot

een reactie. De verwachting is dat de druk verder zal oplopen. Er staan nog veel meer nieuwe nuts in de startblokken en de zonnekoorts is nog lang niet uitgeraasd. Deze beweging staat niet op zich zelf, maar is onderdeel van een groter geheel. Jos van der Lans, cultuurpsycholoog verwoordt het op 26 mei 2012 in Trouw als volgt: “Mensen willen de zeggenschap terug over zaken die hun levens raken, en vragen om instituties die dat mogelijk maken. Het is het opnieuw toe-eigenen van wat in een grootschalige wereld verloren is gegaan. Het is mogelijk en het gebeurt al.” De beweging van onderop is al zichtbaar in de landbouw, de zorg, zelfs in verzekeringen door zogenaamde broodfondsen en dus ook in de energie. Of, zoals de onvermoeibare voorvrouwen Pauline Westendorp en Anne Stijkel van energiecoöperatie Wij krijgen Kippen in Amsterdam-Zuid stellen: “Het kan (allang)! Peanuts!”

Over de auteur: Anne Marieke Schwencke werkt sinds midden jaren negentig als onderzoeker in de milieu-, fairtrade en ontwikkelingssector. Ze richt zich momenteel op de transitiebeweging van onderaf. De verkennende studie De Energieke BottomUp is op eigen titel uitgevoerd, aangezet door een onverbeterlijke nieuwsgierigheid en het besef dat de energietransitie van onderaf belangrijk is in het grote spel: de transitie naar een duurzame energievoorziening.